

Självmondsbombare

Jan Hjärpe, professor.

Artikeln har varit publicerad i Sydsvenska Dagbladet

Första gången jag mötte fenomenet självmordsattentat var när min mormor läste högt för mig ur bibeln och hade kommit till folksäggen som återges i Domarbokens 16 kapitel, berättelsen om Simson som vid sitt självmord tog med sig ”3.000 filistéer” i döden. Både det religiösa inslaget – Simson ber om kraft att utföra dådet – och hämndmotivet finns med i säggen. Antalet döda vid det här tillfället skulle alltså varit större än vid attentatet mot World Trade Center den 11 september 2001. En skröna således.

Religiöst legitimerade självmordsattentat?

Ja, de senaste åren har uppmärksamheten kommit att gälla dem som på ett eller annat sätt förknippats med islamiska paradisföreställningar. Nu är just självmordsaktioner väl belagda utanför den muslimska världen: de japanska kamikaze-flygarna under andra världskriget, självbränning som protest av buddhistiska munkar i Vietnam, självmordsattentat av tamilska separatister på Sri Lanka (cirka 200, vilket är något av ett rekord). I den muslimska världen har det också förekommit tidigare år men utan specifikt religiös motivering, i vissa kurdiska aktioner.

Själv mord (*intihâr*) har som regel ansetts som synd och förbjudet i islamisk tradition, likaväl som i kristen. Det berättas att profeten Muhammed har sagt: ”Den som kastar sig utför ett berg och så dödar sig själv, kommer att vara i helvetet och kasta sig utför för evigt.” Det varianter av den här utsagan men de har samma poäng, helvetesstraffet består i att dödssättet upprepas i evighet. Det berättas också att profeten avböjde att utföra begravningsbönen för en person som dödat sig själv. Det borde alltså vara regeln.

Men folklig sed stämmer inte nödvändigtvis med den religiösa normen. Efter som självmord också setts som skamligt, låtsas man som inget, och man har utfört ritualen likafullt.

Det vill alltså till en avsevärd förändring i synsätt för att självmordsaktioner ska betraktas som inte bara religiöst legitima, utan som förtjänstfulla, och som heder samma. Det är onekligen en nytolkning. Vad som måste ske är att handlingen kategoriseras på ett annat sätt, inte som självmord, utan som shahâda, martyrskap.

Den döde har inte begått självmord, han har offrat sig.

Det berör både den religiösa föreställningen och riten. Martyren kommer direkt till paradiset, med alla dess fröjder och privilegier, utan att han behöver vänta på yttersta domen, och den dödes status som martyr markeras vid begravningen: Liket behöver inte tvättas eller svepas utan begravs i de blodiga kläderna. Blodet har renat från all synd; den döde är redan i paradiset. Det innebär då också att liket inte är så väsentligt för begravningsakten.

Självmondsaktioner i stort antal, av kamikaze-typ, är en ny företeelse i en islamisk kontext. Jag kan nämna att jag studsade när jag första gången noterade fenomenet. Det var 1978 i samband med revolten mot shahen i Iran. I en notis i en exiliransk publikation berättades att en yngling fäst handgranater kring midjan och kastat sig framför en stridsvagn. Han kallades martyr. Det förvånade mig eftersom det stred så uppenbart mot traditionen. Martyrskapet spelar visserligen en mycket stor roll i shiitisk islamisk tradition och föreställningsvärld, men självmondsattentat hade inte räknats dit.

Beirut 1983

Avgörande roll för spridningen i muslimsk miljö hade de båda attentaten i Beirut den 23 oktober 1983, och skälet är uppenbart. De var så oerhört effektiva. Den amerikanska marinkårens Head Quarters och de franska fallskärmsjägarnas förläggning sprängdes i bitar – med tjugo sekunders mellanrum – i två attentat vardera med en lastbil fullastad med sprängmedel. 241 döda i ena fallet, 58 i det andra. Effekten gällde inte bara antalet döda, utan också att USA och Frankrike därmed drog sig ur spelet i Libanon. Effekten var alltså såväl en militär som politisk seger. Här fanns den religiösa legitimeringen. Det shiitiska Hizbullah, som låg bakom attentaten, kategoriserade dem som martyrskap.

Man kan anta att synsättet förbereddes genom de så kallade Kerbela-offensiverna under 1980-talets Iran-Irak-krig. Då hade tiotusentals iranska pojksoldater (12-14 år) sänts fram i anfallsvågor, var och en med en symbolisk ”paradisnyckel” i ett band om halsen, och med martyrskapsmotivet som en viktig del i propagandan och vid rekryteringen. Ytterst få av dessa pojkar överlevde. Men det var formellt inte självmondsaktioner. Men genom propagandan hade klyftan minskats till att betrakta aktioner med själva döden som vapen som ett religiös motiverat martyrskap. Berättelserna om profeten Muhammeds dotterson Husayns tragiska död vid Kerbela (i Irak) är 680 utgör ett typiskt inslag i shiitisk-islamisk föreställningsvärld. Åminnelsen firas årligen i månaden muharram under starka känslor. Martyrberättelsen blir då en form av ”levande historia”, något som man deltar i. För pojksoldaterna var temat inskräpt under den träning som de fått efter att de rekryterats. Men även andra martyrer i islams historia och berättelserna om dem, såväl i shiitisk

som sunnitisk tradition, har nu kommit att aktualiseras.

Effektiviteten är det starkaste argumentet. Självmordsaktioner av Beirut-typen med lastbil blev ett inslag i Hizbullahs kamp i Libanon, fram till dess Israel lämnade området. Men också andra, som inte hörde till Hizbullah, gjorde liknande attentat. Det var alltså inte bara aktioner med religiös legitimering.

Självmordsaktioner istället för stenkastning

I den israelisk-palestinska konflikten aktualiserades fenomenet framför allt genom den text som Fathi Shiqaqi (mördad 1995) skrev 1988, dvs under den första Intifadans, stenkastarnas. Det behövdes effektivare vapen än stenkastning, menade han, och pläderade för självmordsaktioner av det slag som visat sig framgångsrika i Libanon. De skulle betraktas, inte som religiöst förbjudna, utan som legitima. Abd al-Aziz Rantisi, som var ledande i Hamas i Ghaza, har formulerat den religiösa legitimeringen så: Om man vill ta livet av sig därför att man är trött på att leva, då är det självmord. Men om man offrar livet för att slå fienden, och för Guds skull, då är man martyr.

Det första självmordsattentatet i konflikten skedde först den 16 april 1993. Den specifika formen av "mänskliga bomber" med sprängämnen på den egna kroppen inspirerades av "ingenjören" Yahya Ayyash (mördad 1996), och blev efterhand allt vanligare. I början av 2002 var antalet attentat uppe i över 100. Man kan också notera att den av Baruch Goldstein utförda massakern i Ibrahimi-moskén i al-Khalil/Hebron 1994 hade karaktären av en självmordsaktion av den andra vanliga typen, den där attentatören skjuter vilt omkring sig ända tills han själv blir dödad. Han var alltså ett exempel på en israelisk självmordsaktör. Också han har av vissa extremgrupper setts som martyr och hjälte.

Motiv och träning

En ganska klar bild av såväl rekryteringsbas som mental träning av självmordsbombare får man i den intervjuundersökning som Nasra Hassan (från Pakistan) kunde göra under åren 1996-1999 på Västbanken och i Israel. Undersökningen stämmer väl med vad vi annars vet.

Det var under den här perioden mest fråga om unga män (18-20-årsåldern, i några fall kring de 30). De kom inte från den fattigaste befolkningsdelen; det är medelklass, och med utbildning. Intervjuerna visar att man känner en stark förödmjukelse till följd av den israeliska ockupationen, med dess förstörelse, fängslanden, misshandel, och dödande, och chikaner. Det är då ofta sådant som drabbat den egna familjen. Just förödmjukelsen är påfallande ofta det som den intervjuade nämner.

Den andliga träningen beskrivs också, och bekräftas av flera undersökningar.

Den kan schematiskt beskrivas så:

Det finns många som vill utföra dåden, så detta att man blir utvald upplevs som en utmärkelse. Hamas avvisar t ex dem som är under 18, ensamma familjeförsörjare, och likaså kvinnliga aktörer. Av två bröder får bara den ena stå upp. Den utsedde får vägledning av en ledare/lärare inom en ”cell”, som får sitt namn efter någon företeelse i Koranen eller i islamisk historia. Under tiden före aktionen lever man i ”ständig andakt”: Böner, fastor, koranrecitation, med koncentration på texter som handlar om jihad eller om paradiset. Man utför nattliga böner, och har lektioner om hur man ska förstå det man ska utföra. Dvs världsbilden befästs och uppfattas som det plausibla sättet att förstå omvärlden och dess skeenden.

Under veckan före aktionen får man mer hjälp att fokusera medvetandet. Man ska föreställa sig aktionen, och sedan paradiset, hur det är att vara i närheten av Gud och profeten, och hur man då kan utföra förbön för sina släktingar. Genom en sådan åskådlighet i meditationen får man en förväntan. Segern och paradiset ter sig som något mycket nära och påtagligt, ”omedelbart på andra sidan om avtryckaren”. Dagarna innan aktionen sätts i verket gör man så sitt testamente, i skrift eller på kassett, och på video, eventuellt alla tre. Den här avskedsvideon, med dess symboler och budskap till de efterlevande, ser man sedan själv gång på gång. Man vänjer sig vid tanken på sig själv som död, hjälte och martyr.

Vid tiden för aktionen tar man rena kläder, utför den särskilda bön inför ett slag eller militär aktion som finns i islamisk tradition. Man tar ett koranexemplar i vänster bröstficka (dvs nära hjärtat), och deltar i bönerna i de moskéer som man kan passera på vägen. Vid själva detonationen ropar man Allâhu akbar. – I en berättelse som cirkulerar finns det en poäng att lägga märke till: Den som kände tvekan, för honom kom Gud att låta attentatet misslyckas. Bomben detonerade inte.

Den mentala förberedelse, som de här religiöst engagerade självmordsaktörerna genomgått, följer alltså mycket väl de mönster för meditation och andliga övningar som vi känner till från många religiösa traditioner, inte bara islamiska, utan också kristna och buddhistiska.

Nasra Hassan betonar att ordet ”självmord” inte fick nämnas vid intervjuerna. Är det ”självmord” så är förövarnas framtida vistelseort helvetet (där de då sprängs i bitar gång på gång i evighet) och inte paradiset. Kategoriseringen är alltså mycket viktig. Den term som har slagit igenom är istishhâd, ”självpåtaget martyrskap”. Ordet brukas nu också i massmedia.

I den världsbild som förstärks genom den mentala träningen finns ett inslag som är vanligt bland grupper i underläge: konspirationsteorierna, där poängen är att alla ens verkliga eller inbillade fiender är i maskopi med varandra. I det här fallet är föreställningen att det finns en stor konspiration ledd av USA/Israel för att förstöra och utplåna islam. I den komplotten ingår då regimerna i den muslimska världen.

Martyrskapet glorifieras

Andra faktorer har lett till att acceptansen (och rekryteringen) ökar efterhand, när tröskeln väl har passerats. Det är utvecklingen av en dödskultur: Videona sprids, berättelserna likaså, det utbildas seder att besöka familj och släktingar. Dödsannonserna i tidningarna får ett särskilt utseende. Den döde hyllas genom graffiti, väggmålningar, posters, nyckelringar med martyrens bild, kalendrar med "månadens martyr". Det finns en särskild ikonografi med återkommande symboler (t ex de gröna fåglarna som flyger mot en purpurhimmel); det finns hyllningssånger. Där finns också den symboliska betydelse som ligger i att de efterlevande får privilegier och substantiellt ekonomiskt stöd.

Vi bör också notera den psykologiskt begripliga funktion som idén om martyrskapet har som smärtlindring. För den mamma som har mist sitt barn utgör sorgen ett mycket verkligt trauma. Föreställningen att den döde är martyr, en hjälte som nu redan befinner sig i paradiset och ber för sin familj, blir en hjälp i sorgearbetet. Föreställningen bekräftas så för mamman och familjen i övrigt genom de ritualer som vänner och grannar deltar i. Men samtidigt medför då detta att "dödsкультurens" drag förstärks i miljön. Invändningarna från den religiösa traditionen (själv-mord leder till helvetet) är ett motiv som försvagas, eftersom det är kontraproduktivt: det gör sorgen värre.

Själv-mordsbombare enda alternativet

Sharons besök på tempelplatsen den 28 september 2000 innebar Oslo-processens slutliga död. Meningslösheten i talet om fredsförhandlingar blev för många tydlig. Följden blev en stigande kurva av självmordsaktioner, som ytterligare ökat efter arméinsatserna det senaste halvårets aktioner från israelisk sida. Redan i juni 2001 visade en opinionsundersökning bland palestinier i Ghaza att 78 procent accepterade självmordsaktioner som legitima i kampen. Acceptansen för attentaten har ökat på Västbanken, och över hälften där accepterar dem idag.

Effektivitet gäller inte i första hand det konkreta antalet dödade, utan den skräck som dåden väcker. Det kan viktigt, eftersom det korresponderar mot den känsla av förödmjukelse och maktlöshet som man känner. Nu är det den förödmjukade och svage som väcker respekt. Själv-mordsbombarens effektivitet gör att han respekteras på ett mycket påtagligt sätt: Han kan inte negligeras, utan fenomenet blir föremål för gigantiska (men ineffektiva) motaktioner.

En följd av detta är då att rekryteringen ökar och att behovet av religiös legitimering och motivation minskar. Vi kan också konstatera att mer "sekulära" utövare blir vanligare. Den första kvinnliga självmordsbombaren kom i januari 2002, och har följts av flera. Aktioner från andra åldersgrupper blir också vanligare. I och med att allt färre tror på en fredsprocess sänks tröskeln till den typ av kampmedel

som är effektiva, dvs självmordsaktionerna.

Den symboliska betydelsen av attentaten i New York och Washington den 11 september 2001 spelar också in. Israels skyddsmakt, det supermäktiga USA, tillfogades en enorm förödmjukelse, besegrad på eget territorium av 19 man med tapetserarknivar. Och den "arroganta" supermaktens befolkning lever nu i oro för nya attentat. Man bör observera att det är så som händelsen betraktas i jihadisternas kretsar. Det är helt klart att terrorism inger respekt i väldigt konkret mening. Idén sprider sig till nya grupper, även icke religiösa.

Man ska alltså inte överdriva betydelsen av religiös motivation, eller den roll som paradisföreställningar kan ha. Det primära är aktionernas effektivitet och bristen på alternativ. Tilltron till världssamfundets vilja eller förmåga är i stort borta. Det är således inte förvånande att vi ser en ökning också av "sekulära" självmordsbombare.

Litteratur

Nasra Hassans artikel, "An Arsenal of Believers. Talking to the 'human bombs'. publicerades i: *The New Yorker*, November 19, 2001.

Ett utförlig behandling av fenomenet kommer genom

Christoph Reuter, *Mein Leben ist eine Waffe. Selbstmordattentäter – Psychogramm eines Phänomens* (Augsburg 2002)

samt i *Time*, April 8, 2002 fanns ett antal specialartiklar om självmordsbombare.